

**OF-ÇAYKARA BÖLGESİ İSLÂM ÂLİMLERİNİN DİN ANLAYIŞI:
MEHMET RÜŞTÜ ÂŞIKKUTLU, HASAN RÂMÎ YAVUZ
VE MUSTAFA CANSIZ ÖRNEĞİ***

Hızır HACİKELEŞOĞLU**

Özet

Bu çalışmada, mikro toplumsal yapı bağlamında Of-Çaykara bölgesi İslâm âlimlerinin din anlayışları ve sosyo-kültürel yapıya etkileri açıklanarak Cumhuriyet dönemi din anlayışı tipolojilerini ortaya çıkarma hedeflenmiştir. Örneklem grubu olarak Cumhuriyet döneminde yaşamış, bölge içerisinde yetişmiş ve Diyanet bünyesinde çalışmış üç dini kişilik olan Mehmet Rüştü Aşikkutlu, Hasan Râmi Yavuz ve Mustafa Cansız seçilmiştir.

Çalışmada ilk olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte din âlimleri ve toplum üzerindeki değişimler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise din âlimlerinin din anlayışları ile makro toplumsal ve mikro-yerel dini-sosyal bağlam arasındaki ilişki ve etkileşim incelenmiştir. Bu şekilde karşılaştırmalı bir analiz yapılarak bu analizden hareketle bir tipoloji denemesi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelime: *Of-Çaykara Bölgesi, Din Anlayışı, Din Âlimi, Tipoloji Denemesi.*

**OF-ÇAYKARA REGION ISLAMIC SCHOLARS IN UNDERSTANDING OF
RELIGION: THE EXAMPLE OF MEHMET RÜŞTÜ ÂŞIKKUTLU, HASAN
RÂMÎ YAVUZ AND MUSTAFA CANSIZ**

Abstract

In this study, understanding of religion in the social structure of micro Of-Çaykara of Islamic Scholars, socio-cultural effects, explained in the context of Republican era charismatic qualities of understanding of religion aimed to uncover typology. The sample group as experienced during the Republican period, grown in the region and the three religious people who worked in the Department of Religious site Mehmet Rüştü Aşikkutlu, Hasan Râmi Yavuz and Mustafa Cansız is selected.

As a first step, the changes are discussed on the religious scholars and society in transition from Ottoman to Republic. In the second part of the religious scholars of religious understanding, with macro-social and micro-local and social context between relationships and interaction it has been studied. In this manner it demonstrated a typology Starting from this experiment we analyzed the comparative analysis.

KeyWords: *_Of- Çaykara District, The Sense of Religion , Religion Scholar , Religion Concept Typology .*

*Bu makale Hızır Hacikeleşoğlu "Of-Çaykara Bölgesi İslâm Âlimlerinin Din Anlayışı" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, Dan: Doç. Dr. Mustafa MACİT) adlı çalışmadan yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hizirhacikelesoglu@gumushane.edu.tr.

Giriş

20. yüzyıl, Türkiye açısından köklü değişimlerin meydana geldiği, bir takım geleneksel ritüellerin bırakılarak toplumun hemen hemen her alanda gömlek değiştirdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içerisinde çeşitli alanlarda köklü değişimler yaşanmış ve kuşkusuz söz konusu değişimlerin en fazla etki ettiği alanlardan biri de din kurumu olmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte resmi politika anlayışı olarak Tanrı merkezli sosyal ve kültürel hayat yerine, insan merkezli bir kültürel hayat oluşturma yoluna gidilmiştir. Bu anlamda gerek bireysel gerekse kurumsal olarak bir takım tutum değişikliklerinin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Nitekim toplumların yönetimleri, tabakalaşma biçimleri, politik farklılıkları, dayanışma stilleri değişikçe dinsel düşünce ve uygulamalarda da değişimler meydana gelmektedir.

Dini sahada meydana gelen söz konusu tutum değişikliklerinin, din anlayışının veya din anlayışında meydana gelen farklılıkların izlenebileceği en belirgin muhatap kitle olarak dönem içerisinde yaşamış dini kişilikler kendilerini göstermektedir. Toplum içerisinde dini niteliklere sahip bir kısım insanların nasıl bir din anlayışına sahip olduklarını tespit etmek, onları sosyal hayat içerisinde gerek kendi dönemlerinde gerekse günümüzde meydana getirdiği etkileri anlamak bakımından önem arz etmektedir.

Türkiye'de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte din âlimi sınıfının sosyal statüsünde meydana gelen değişimler göz önüne alındığında Cumhuriyet dönemi din âlimlerinin din anlayışlarındaki farklılıkların Osmanlı dönemine göre daha belirgin olduğu gözlenmektedir. Çalışmada ele alınan dini kişiliklerin dönem olarak Cumhuriyet'in başlangıcından 1980'li yıllara uzanan yaşam serüvenleri dikkate alındığında söz konusu farklılıklar, daha belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Bu bağlamda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde din adamı ve toplum üzerinde meydana gelen değişimi açıklamak ayrı bir öneme sahiptir.

Dünya üzerinde belirli yerleşkeler, sahip olduğu bir takım özellikler veya yetilerle ön plana çıkmaktadır. Söz konusu nitelikler, o bölge açısından geleneksel bir hüviyete bürünmekte ve nesilden nesile aktararak korunabilmektedir. Of-Çaykara bölgesi de âlim yetiştirme konusunda Türkiye'de önemli merkezlerin başında gelmektedir. Bu çalışma, bölgedeki geleneğin membaını oluşturan dini kişilikler olan Mehmet Rüştü Âşıkutlu, Hasan Râmi Yavuz ve Mustafa Cansız'ın din anlayışlarını, sosyo-kültürel hayata etkilerini ortaya koyma çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda Of-Çaykara bölgesinde ele alınan din âlimlerinin din anlayışlarındaki tipolojiler irdelenerek bir tipoloji denemesi ortaya çıkarılmıştır.

Of denilince akla ilk gelen şey meşhur "Ofu Hoca" kavramıdır. Bu durum bölgenin ilim adamı yetiştirme konusunda sahip olduğu ün sebebiyledir. Birçok ilim

erbabı bu topraklarda yetişmiştir. Kaynaklarda yüzlerce, hatta binlerce ilim ehlinin bu bölgeden neşet ettiğini görmekteyiz (Albayrak, 2008: 35). Söz konusu dinî kişiliklerin bazılarının kendi çevrelerince birer karizmatik kişilik olarak karşımıza çıktığı veya karizmatik unsurlar taşıdıkları söylenebilir. Nitekim buldukları bölgede bu insanların hala isimleri saygıyla anılmakta, eserleri okutulmakta, talebelerine üstün saygı gösterilmekte ve onların manevi etkileri halâ devam etmektedir. Dolayısıyla Of'ta yetişmiş birçok dini kişiliğin hayatı araştırılmaya değer bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı "Of'lu Hoca" kavramını oluşturan İslâm âlimlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile sosyo-kültürel yapı arasındaki ilişki ve etkileşimi ortaya çıkarmak, söz konusu dini kişiliklerin makro toplumsal ve mikro-yerel dini-sosyal bağlam arasındaki ilişki ve etkileşimi anlamak ve açıklamak olacaktır. Ayrıca bölgedeki dini ve kültürel hayatın söz konusu dini kişiliklerin din anlayışlarına etkilerini tespit etmek de hedeflenmektedir.

1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Din Âlimleri ve Toplum

Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye'si arasında ilk bakışta görünenden çok daha kuvvetli ve derin bir ilişki söz konusudur. Özellikle bu ilişkinin çarpıcı bir şekilde karşımıza çıktığı durum, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde İslâmî gelenek meselesidir. Nitekim bu iki rejimi birbirinden ayıran en önemli etken din kurumudur. Bu bakımdan Osmanlı'nın sahip olduğu bir takım geleneksel unsurların Cumhuriyet dönemi içerisinde nasıl şekil aldığı önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu İslâmî geleneğin belkemiğini din âlimi denilen 'ulema' sınıfı oluşturmaktadır ki bu grup gerek Osmanlı gerekse Osmanlı'dan sonraki dönemde toplumsal değişimin önemli unsurları olarak kendini göstermektedir.

66

Osmanlı medrese İslâmının, beylik döneminde kabilevî halk İslâmından yola çıkarak, siyasi, idari ve sosyo-ekonomik gelişmelere paralel bir şekilde ulemanın nüfuz ve gayretiyle kitabileşip kurumsallaştığı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2012: 74). Nitekim Osmanlı'nın asırlarca gücü elinde bulundurduğu dönem içerisinde, elde ettiği başarıda ulema sınıfının önemi büyüktür. Ulema, Osmanlı toplumu içerisinde devletin yönetimi açısından merkezi bir konuma sahip olan zümrelerin başında gelmektedir. Tanzimat'tan önce kadılar, fâkihler, müderrisler ve muallimler, doktorlar ve tedâvi hizmeti veren diğerleri, din adamları, mutasavvıflar, matematikçiler, mantıkçılar, astronomlar ve hatta müzikologlar bile tamamen ilmiye sınıfına mensup kişiliklerdir (Mardin, 2010: 171). Dönem içerisinde şeyhülislâmlar, kadı-askerler ve diğer hizmetlerde bulunan din âlimleri mâli bakımdan oldukça rahat kimseler olmakla birlikte sosyal konumları açısından da toplumun en önde gelen kişileri arasında oldukları gözlenmektedir (Çetin, 2012: 75). Bu bakımdan Osmanlı dönemi, din âlimlerinin gerek devlet bünyesindeki durumları gerekse sosyal hayat içerisindeki etkinlikleri açısından son derece üst düzey dini kişilikler olduklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Tanzimat dönemine kadar din görevlilerinin, buldukları

bölgenin en önde gelen devlet temsilcisi konumunda oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla söz konusu din görevlilerinin sadece dini konularda yetkin bir birey olmadıkları söylenebilir (Karakaş, 2014: 142).

Modernleşen dünyada Osmanlı devleti, grupsal olarak ulemanın düşüşüne, üdebanın yükselişine zemin hazırlayan geri çevrilemez bir değişim sürecine girmiştir. Osmanlı'nın sonraki dönemlerinde görülen medreselerin eski işlevlerini kaybetmesi, din âlimleri arasında gözlenen karmaşık davranışlar ve diğer sebepler, Osmanlı devletini bir reform hareketi içerisine sokmuştur. Bu anlamda Tanzimatçıların lâikleştirici politikaları üst düzey ulemayı, devlet politikasının hazırlanması, uygulanması konusunda sahip oldukları paydan tedricen mahrum bırakmıştır (Mardin, 2010: 173). Dolayısıyla din kurumu devlet birimlerinde tedrici bir şekilde ayrılma yoluna sürüklenmiştir. Fakat bu durumun, dini kişiliklerin sosyal konumlarına zarar verdiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim günümüzde din âlimlerine gösterilen saygı, kökleri itibariyle Osmanlı geleneğinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde, bir takım reformist hareketler olsa da Türkiye'de din ve lâiklik bağlamındaki köklü değişimleri Cumhuriyet'in kurulmasından sonra görmekteyiz. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte artık Türkiye'de tedrici bir şekilde dinsel unsurların devlet bünyesinden tasfiye edilmesi sürecine girildiği görülmektedir. Cumhuriyet rejimi içerisinde 'laiklik' ilkesi kapsamında din ve devlet işleri birbirinden ayrılarak 'ulema' sınıfı devlet bünyesinden ayrı bir konuma sokulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla din âlimleri, din hizmetlerini resmî zeminde yürütme şansı bulmuşlardır. Bu dönem içerisinde toplum tarafından önde tutulan dini kişilikler, lâik politikalar karşısında tedirgin bir dönem geçirmişler ve inkılâplara karşı çıkan, hilafetin ilgasına ve medreselerin kapatılmasına muhalefet eden, aleyhte konuşmalar yapmış olan ve bu düşüncelerini vaazlarına yansıtan din âlimleri cezalandırılmıştır (Karakaş, 2014: 154). Ayrıca dini toplum hayatından uzaklaştırma amacıyla dönem içerisinde din adamlarına bir takım yakıştırmalar yapılarak âlimlere yönelik güveni sarsma girişimlerinin olduğu da bilinmektedir (Demir, 2004: 362).

Sonuç olarak Osmanlı döneminde, din âlimlerinin sosyal hayatın hemen hemen her kademesinde yer aldıkları gözlenmekle birlikte Tanzimat'tan sonra sadece dini görevler ile ilgilenmeleri gereken memurlar olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte din adamlarının sosyal hayattaki konumları iyice daraltılmıştır. Nitekim bilgi anlayışının değişmesiyle bilginin öznesi ve taşıyıcısı olan sınıfın değişmemesi mümkün değildir. Bu bağlamda dinin ideolojiye dönüşüm sürecinde âlimin yerini aydının aldığı gözlenmektedir (Gencer, 2012: 165). Fakat Cumhuriyet döneminde din âlimlerinin toplum karşısında Osmanlı'dan kalan bir önderlikleri gözlenmektedir. Söz konusu din âlimlerinin önderlikleri ve toplumun gösterdiği saygı dönem içerisinde bir itibarsızlaştırma süzgecine tabi tutulmuştur. Nitekim Cumhuriyet'in ilk dönem romanlarında bile dine, din adamına ve dindar

insana, dini kavramlara hücum etme, aşağılama, kötüleme, ortak bir tutum olarak görülmektedir (Özbolet, 2012: 2478). Dolayısıyla ulus inşası, resmî ideoloji ve modernleşme çabaları ile sağlanmaya çalışıldığı ilerlemenin ve değişimin önündeki engel olarak din adamının gösterildiği karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu tutumun toplum tarafından benimsenmediği, bir gelenek olarak din âlimlerine olan saygının Cumhuriyet döneminde halk nezdinde devam ettiği gözlenmektedir.

2. Mikro Toplumsal Dini Bağlam İçerisinde Of-Çaykara Bölgesi Sosyo-Kültürel Yapı ve Dini Hayat

Her toplumun kültürü ve sosyolojik ilişkileri o toplumun din anlayışı hakkında bilgi vermektedir. Çünkü bu temel kavramlar sürekli bir etkileşim halindedir ve birbiri içinde erimeleri kaçınılmazdır. Bu bakımdan din ve toplum arasındaki ilişki karşılıklı etki esasına dayanmaktadır. Bunlardan biri, toplumsal yapının din tarafından şekillendirildiği, diğeri ise dinin toplumsal yapı ve şartların bir ürünü olduğu yönündedir. Bu görüşlerden her birisi kendi içerisinde etkin görünmekle birlikte din-toplum etkileşiminin karşılıklı olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Toplum tarafından kabul gören dini veya geleneksel unsurlar herhangi bir şekilde sosyo-kültürel hayatın içerisine girmemesi mümkün değildir. Hatta söz konusu unsurlar belli bir zaman sonra o kadar iç içelik gösterir ki din ve kültürel unsurlar ayrılmaz bir bütün haline gelebilir. Dolayısıyla sosyo-kültürel yapı, toplumun din anlayışından bağımsız bir görünümde olduğu söylenemez.

68

Of-Çaykara bölgesine bakıldığında dini hayatta bir canlılığın olduğu görülmektedir. Bu durum değişik bölge insanların Of-Çaykara bölgesine atfettiği bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır ki “oflu hoca” kavramı bu canlılığın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlim öğrenme ve bunu insanlara aktarma, Of’ta geçmişten günümüze bir gelenek unsuru olarak benimsenmiş ve bu alanda bir kültür oluşturulmuştur. Of ve çevresi hem Cumhuriyet’ten önce hem de Cumhuriyet’ten sonra bütün zorluklara rağmen din adamı yetiştirme hususunda önde gelen yerleşim birimlerinden biri olma özelliğini devam ettirmiştir.

İnsanlar her zaman yaşadıkları toplumun genel uğraş alanına ilgi duymuşlardır. Bu geçmişten günümüze bu şekilde devam etmiştir. Bir belde veya şehirde yaygın olan bir uğraş, davranış veya meslek tarih boyunca o bölgede devam edegelmiştir. Bu durum sosyolojik bir gerçekliktir. İnsanlar sosyalleşerek içinde barınma imkânı bulunduğu toplumdan beslenir ve beslendiği alanlarda yaşamını devam ettirir. Fakat bu durumu genelleştirmek tutarlı bir tavır değildir. Geleneğin aksine farklı bir takım ilgi ve uğraş alanlarına sahip toplumlarla karşılaşmak da mümkündür.

1869 Trabzon Vilayet Salnamesine göre Trabzon Merkez sancağında Müslümanların toplam 615 okulunda 12.362 öğrenci bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca okulların yaklaşık dörtte biri (191 okul) o dönemde sancağın en kalabalık yeri olan

Of'ta bulunmaktaydı (Albayrak, 1990: 66). 1869 yılına baktığımızda ise Trabzon Merkez sancağındaki toplam 514 câminin 32'si Merkez kazalarında olup 139'u Of'ta bulunmaktadır. Bu durum Of'un bölge içerisinde dini eğitim ve hizmetler bakımından ileri olduğunu göstermektedir.

1888 Devlet Salnamesine göre: Trabzon merkez ilçe, Of ve Vakfikebir'de birer Rüştüye Mektebi (Ortaokul) bulunmaktaydı. Bu Rüştüyelerden Of Rüştüyesinde 42 öğrenci okumakta idi. 1898 Maarif Salnamesine göre: Trabzon'da üç kütüphanede 1500 kitap mevcuttu. Bu kitaplardan 800'ü Of'ta bulunan Gümüşhanevî'nin kurduğu ve çalışmamızın konusu olan Mehmet Rüştü Âşıkutlu'nun köyü olan Uğurlu'da Hacı Ahmet kütüphanesinde bulunmaktaydı. 1842 Salnamesine göre Of'ta 42 Medrese hocası ve 2815 öğrenci olduğu anlaşılmaktadır.

1914'lü yıllarda Of'ta 69 medrese, 69 müderris ve 1482 öğrenci olduğu belirtilmektedir. Aynı dönemlerde İslam dünyasının hiçbir yerinde bir kazada ve bilhassa köylerinde bu kadar medresenin bulunduğunu görmek mümkün değildir. Bu medreselerde binlerce öğrencinin öğrenim gördüğü düşünüldüğünde yöre halkının ilime, eğitim-öğretime ne kadar önem verdikleri anlaşılmış olacaktır. Trabzon'un İngiliz Konsolosu W.G. Palgrave "Of'taki kadar çok sayıda molla ve müftüye, Anadolu'nun hiçbir yerinde rastlanmaz" ifadesi de Of'un bu özelliğini gözler önüne sermektedir (Albayrak, 2008; 35). Dolayısıyla Of'un geçmişten günümüze Türkiye ve Dünya çapında bir ilim yatağı olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Bu durum gerek rakamsal gerekse çok sayıda dini kişiliğin sosyal hayatta bıraktığı etkilerden anlaşılmakta ve gözlenmektedir.

69

Of'un âlim yetiştirme hususunda bu tür bir fonksiyon icra etmesinde etkili olan bazı unsurlar vardır. Bunların en başında Of'ta bu anlamda bir geleneğin varlığıdır. Sosyolojik anlamıyla gelenek, bir kimsenin bir şeyi idrak etmesi ve idrak ettiği biçimde benimsemesi, tekrar tekrar yapması, alışkanlık haline getirmesi ve onu başkalarına aktarması demektir (Coşkun, 2012:171). Bu çerçevede gelenek aralarında kısmi fark bulunsa da örfe, adet, teâmül, anane, görenek ve töre kavramlarını da içeren bir ifadedir. Bu bakımdan Of'ta sosyolojik tanımıyla ifade edebileceğimiz bir geleneğin varlığı yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim eskiye nazaran kısmî bir azalma olsa da şu an Of'ta 21 Kur'an Kursu'nun bulunması, bu geleneğe hala sahip çıkıldığını göstermektedir. Bu bakımdan Of için geleneklerin ve geleneksel değerlerin korunup yaşatılması gerektiğini savunma anlamında bir gelenekçilik söz konusudur. (Coşkun, 2012: 171).

Bölgede geçmişte yapılan medreselerin ve daha sonraki süreçte oluşturulan Kur'an kurslarının varlığı, Of'un âlim yetiştirme fonksiyonunu icra etmesinde önemli bir etken olarak görülmektedir. Örneğin çalışmamızda ele aldığımız dini kişiliklerden Mehmet Rüştü Âşıkutlu'nun yaşadığı beldede Gümüşhanevî'nin 1868 yılında

yaptırması olduğu bir medresenin varlığı, o beldede ilmî çalışmaların artmasında önemli rol oynamıştır. Nesiller boyu devam eden bu gelenek, insanlar arasında bir sosyal bütünleşmeye yol açmıştır. Nitekim Parsons'un ifade ettiği toplumda böyle bir bütünleşmenin meydana gelebilmesi, toplumun ortak değerlerinin, sosyal sistemlerin yapısal unsurlarında müesseseleşmiş olması şartına bağlıdır (Günay, 2011: 344). Kur'ân-ı Kerim öğretme ve diğer dini hizmetler konusunda toplumun tamamında var olan bu ortak değerler sosyal bütünleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal bütünleşmede kültür unsurları önemli bir yer teşkil ettiğinden bu kültürel unsurların maddi unsurlarının yanında mânevi unsurlarının da etkin olması bütünleşmenin en uyumlu şeklini ortaya çıkarmaktadır. Bir topluma mensup kişilerin fiil ve davranışlarının, o toplumun ilişkilerini yöneten normlarla ahenkli bir şekilde koordine edilmiş olması halinde ortaya çıkan bütünleşmeye “normatif bütünleşme” denilmektedir (Günay, 2011: 344). Dolayısıyla Of'ta dini hizmetlerin nesilden nesile aktararak devam ettirilmesi yönüyle sosyal bütünleşmenin bir tipi olan normatif bütünleşmenin meydana geldiğini söylememiz mümkün görünmektedir.

Geleneksel kültürün temel değerlerinin modern Cumhuriyet ilkelerini kökten sarsabileceği endişesi, hiyerarşik bir şekilde geleneksel kurumlara karşı bir mücadelenin başlangıcına sebebiyet vermiştir. Bu anlamda dönemin resmî ideolojisine göre din, çağdaş ve kalkınmış bir devlet olmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nin önünde bir engel olarak telakki edildiği için toplum üzerindeki belirleyici gücünün bertaraf edilmesine yönelik politikalar geliştirilmiştir (Özcan, 2014: 68). Örneğin medreseler, Osmanlı'nın içinde bulunduğu kötü duruma neden olduğu iddia edilerek ve gelişmeye engel olduğu düşünülerek bir takım müdahalelere maruz kalmıştır.

Cumhuriyetin İlanıyla birlikte dini alanda inişli çıkışlı dönemler olmuş, halifeliğin kaldırılması (1924) sonrasında, modernleşme çabalarının da etkisiyle beraber birçok değişiklik öngörülmüştür. Türkiye'de yeni rejimin politikası gereğince özellikle 1933-1947 yılları arasında din eğitimi yasaklanmış ve bazı inkılaplar yürürlüğe koyulmuştur (Sarıkaya, 1998: 4). Dönemin Cumhuriyet rejimi yöneticileri dini faaliyetlerin sakıncalı olma ihtimaline karşın dini hareketler yürüten bir takım kişi ve kurumlara temkinli yaklaşmıştır. Bu dönemde birçok dinî kurum ve kişiler hakkında soruşturmalar yürütülmüştür (Çakır, 2012: 86). Türkiye'nin buhranlar içerisinde bulunduğu ve içerisinde bulunduğu durumdan yeni çıkış yolları aradığı, bu duruma sebep olarak dine ve dini faaliyetlere karşı temkinli yaklaşıldığı bir dönem göze çarpmaktadır. Bu durum, dönem içerisinde bir takım dini faaliyetler yürüten dini kişiliklerin işlerini zorlaştırmıştır. Dolayısıyla sosyo-politik ve çeşitli faktörler sebebiyle dini çalışmalar bakımından da kısır bir dönemin yaşandığı söylenebilir. Özellikle 1930'lu yıllarda din hizmetlerini yerine getirme konusunda önemli bir memba olan İmam Hatip okullarının kapatılması ve 1927'de alınan bir karar ile din görevliliğinin devlet memurluğundan çıkarılması gibi etkenler dini hizmetlerini çıkmaza sürüklemiştir (Öcal, 1998: 243).

Cumhuriyet dönemindeki dini ortamın bu denli gergin olması Osmanlı Devleti'nin son demlerinde meydana gelen bozulmaların sebebi olarak din kurumunun sorumlu tutulmasından kaynaklanmakla birlikte tek sebep olarak bu durumu göstermek yanlış bir tutum olacaktır. Bu bağlamda batı tipi toplum yaratma çabasının din kurumuna karşı takınılan tavırda etkili olduğunu söylemek mümkündür (Kongar, 2012: 329). Ayrıca uygarlığın en gelişmiş düzeyi, batı uygarlığı modelinde ifadesini bulduğu için modern uygarlık düzeyine ulaşmak isteyen batı-dış toplumlar için, batılı değerlere sahip olmak bir zorunluluk olarak görülmüştür (Akyüz, 2012: 183). Bu zorunluluk, dönemin rejimini devlet yönetiminde uygulanacak politikaları din kurumundan uzaklaştırarak devam ettirme ihtiyacını hissettirmiş olabileceği mümkündür.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yaşanan değişim ve dönüşümlerin birçoğunun doğrudan dini alana müdahale şeklinde gerçekleşmesi, toplum tarafından söz konusu değişim ve dönüşümlere verilen tepkileri doğurmuştur. Cumhuriyet döneminde meydana gelen köklü değişimlere Türkiye'deki bazı muhalif dini kişiliklerin temel itirazları, söz konusu değişimlerin hem İslâmî geçmiş hem de imparatorluk geçmişiyle arasındaki bağları ve nihayetinde İslâm dünyası ile olan bağları tehlikeye atacağı yönünde olmuştur (Lewis, 2013: 353). Bu tepkiler, Cumhuriyet rejimi tarafından kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini anlamda bir otorite olarak kabul edilmemesi, gerçekleştirilen inkılaplara karşı çıkılması ve bir takım tarikat yapılarının kurarak illegal yollardan dini örgütlenmeler oluşturulması şeklinde gerçekleşmiştir. Fakat Cumhuriyet döneminde yaşayan dini kişiliklerin aynı tepkiyi vermemesi, farklı tipteki kişilerin söz konusu olduğunu göstermektedir. Nitekim birçok din adamının söz konusu değişimlere muhalif ve isyankâr tavırlar sergilemesi sebebiyle cezalandırıldıkları, bir kısım dini kişiliklerin ise dini hizmetleri devam ettirme konusunda herhangi bir problemle karşılaşmadıkları, değişimlere itaat ederek dini faaliyetlerini sürdürdükleri bilinmektedir. Fakat dine karşı takınılan tavrın din hizmetlerinin devam ettirilmesi noktasında bir takım aksaklıkların yaşanmasına sebebiyet verdiğini söylemek mümkündür. Din hizmetlerinde yaşanan aksaklıklar sebebiyle Cumhuriyet dönemi açısından dini kişiliklerin din anlayışlarındaki farklılıklar, rejime farklı tavır gösterme şeklinde ortaya çıkmıştır. Mikro toplum yapısı olarak Of-Çaykara bölgesi ele alındığında din anlayışlarını, din adamlarının yaşadıkları çevreyle ilişkilendirmek mümkün görünmemektedir. Nitekim Of-Çaykara bölgesindeki dini kişiliklerin aynı bölgede yaşamalarına rağmen farklı tutumlar sergilemeleri sosyal çevrelerinden bağımsız bir din anlayışı içerisinde olduklarını göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında dini faaliyetlerin devam ettirilmesi noktasında kısır bir dönemin yaşanması doğal olarak bu dönem içerisinde yaşayan İslâm âlimlerinin işlerini de zorlaştırmıştır. Of-Çaykara bölgesinde yaşayan dinî kişiliklerin yaşanan zorluklara rağmen din hizmetlerini devam ettirmeleri, sosyal çevre tarafından takdir edilmiş ve kendilerine karşı saygı ve sevgiyi arttırmıştır. Bu durum, bölgede yetişen İslâm âlimlerinin başarısını göstermekte ve insanların bu denli sevgi ve saygı

göstermesindeki etkenleri anlamada bize yardımcı olmaktadır.

3. Of-Çaykara Bölgesi İslâm Âlimlerinin Din Anlayışlarının Karşılaştırmalı Analizi

Toplumlar açısından peygamberler veya din kurucuları ilâhi mesajın kendilerine duyurulması ve dinin özünün öğrenilmesi bakımından önemlidir. Bu bakımdan peygamberler karizmatik liderlerin başında gelmektedir. Bununla birlikte onların karizması, mesajlarının etkisi ve misyonunun meşrutiyeti, esasen onun temel dinî tecrübesi ve ilâhi varlıkla olan ilişkisi sonucu kendini göstermiştir (Akyüz, 2012: 253-254). Dinin teşekkülü sonrasında peygamberlerin vazifesini devam ettiren bir takım dinî kişilikler ortaya çıkmıştır ki bunlar toplum içerisinde ihtiyaç duyulan bir yol gösterici konumundadır. Dinlerin varlıklarını devam ettirebilmesi için söz konusu olan din adamlarına duyulan ihtiyaç sosyolojik bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam dinine göre peygamberlerden sonra toplumu dini anlamda eğitmeyle görevli kişilikler âlimler olarak ifade edilmektedir. Bu bakımdan âlimler, peygamberlerin varisleri olarak ifade edilmektedir (Buhâri, İlim, 10). Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de *“içinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayan bir topluluk bulunsun”* (Ali İmran, 3/104) ifadeleriyle topluluktan kastın din adamları olduğu ve bu vazifenin onlara yüklenen bir görev olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla peygamberlerden sonra dini anlatma, açıklama noktasında din bilginleri, peygamber misyonu üstlenmiş kişilikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Karizmatik lider olarak ifade edilen peygamberler/din adamları vefat etse de grup üzerindeki etkileri devam etmektedir. Bu dönemde her ne kadar bir kurumsallaşma görülse de zamanla ve derece derece karizmatik önderin nüfusu silinmeye başlayacaktır (Akyüz, 2011: 248). Bu durum her karizmatik liderin etkinliğinin toplum üzerindeki kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmektedir. Of-Çaykara bölgesi açısından düşünüldüğünde geçmişe göre bölgenin sahip olduğu manevî atmosferden giderek uzaklaşılması, karizmanın rutinizasyonuna örnek teşkil etmektedir.

Dinin ne olduğunu ortaya koymanın güçlüğü düşünüldüğünde din anlayışı konusunda açıklama yapmanın zorluğu anlaşılacaktır. Nitekim herkesin sahip olduğu bir din anlayışı olsa da bir takım ortak unsurların varlığı söz konusudur. Of-Çaykara bölgesi İslâm âlimlerinin din anlayışlarına baktığımızda da söz konusu ortak unsurlar dikkat çekmektedir. Nitekim aynı bölgede yetişen dini kişilikler arasında din anlayışı bakımından bir takım ortak noktaların olmaması sosyolojik bakımdan mümkün değildir.

Çalışmada konu edilen İslâm âlimlerine bakıldığında ve taşra medreselerinde eğitim görmeleri göz önüne alındığında zamana ayak uyduran bir din anlayışı içerisinde oldukları gözlenmektedir. Nitekim sahip oldukları din anlayışını yaşantılarının her anında görmek mümkündür. Ayrıca dini kişiliklerin buldukları bölge dışına pek fazla çıkmamalarına rağmen köy insanı tipolojisinden farklı bir imaj verdikleri de görülmektedir. Bu durum topluma aykırı bir tip olarak sahip oldukları karizmatik özelliklere dikkatleri çekmektedir. Fakat bu aykırılığı, Mehmet Rüştü Âşıkkutlu ve Hasan Râmi Yavuz açısından İslâm'ı yaşama noktasındaki hassasiyet çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Cansız'ın sahip olduğu karizmatik unsurlar ise düşünce çapındaki

devrimi ifade etmektedir. Bu anlamda Cansız, dini daha çok itikâdi ayaklar üzerinde temellendirerek dinin inanç boyutunu vurgulamıştır. Cansız'ın bu şekilde bir tavır içerisinde olması, toplumda inanç bakımından bir takım eksiklikler görmesi ve inançsız gerçekleştirilen amellerin kişiye ve dine zarar verdiği düşüncesini taşımasından kaynaklanmaktadır.

Of-Çaykara Bölgesinde yetişen İslâm âlimlerine bakıldığında göze çarpan en önemli niteliklerden biri de din hizmetlerini resmî zeminde yürütme gayreti içerisinde olmalarıdır. Bu durum çalışmada ele alınan dini kişiliklerin tümü için geçerlidir. Nitekim Mehmet Rüştü Âşikkutlu'nun Kur'ân kursu açma hususunda bizzat resmi kurumlardan izin aldığı önceki bölümlerde etraflıca ele alınmıştır. Hasan Râmi Yavuz çeşitli sebeplerden resmi görevde bulunma konusunda bir takım tereddütler yaşasa da o da Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı çeşitli kurumlarda vaizlik ve imamlık görevlerinde bulunmuştur (Yavuz, (t.y), 45- 46). Mustafa Cansız da 1949 yılı itibariyle Diyanet bünyesinde önemli görevlerde bulunmuştur (Günaydın, 2007: 70). Dolayısıyla Of-Çaykara bölgesi İslâm âlimlerinin din hizmetlerini resmi zeminde devam ettirme gayretlerine bakıldığında devletin karşısında bir tavır takınmadıkları gözlenmektedir ki bu durum onların vatana bağlılıklarını ve devlete olan güvenlerini göstermektedir.

Hasan Râmi Yavuz'un ilim öğretme noktasındaki azmi bilinmektedir (Yavuz, (t.y), 166). Tatil dönemi olan yaz aylarında bile yaylalarda ders verdiği çevresi tarafından anlatılanlar arasındadır. Âşikkutlu'nun da bu konuda aynı tavra sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda Of-Çaykara bölgesinde yetişen dini kişiliklerin âlim yetiştirme hususunda neden bu kadar başarılı gösterdikleri, sahip oldukları fedakârlık duygusunda gizlidir. Bu anlamda toplum tarafından farkına varılan bir adanmışlığın varlığı dikkat çekmektedir. Bu durum toplumun bölgede yaşayan İslâm âlimlerine aşırı derecede sevgi beslemesinin ve saygı göstermesinin nedenleri arasındadır.

Mustafa Cansız'ın medrese usûlü bir eğitim-öğretim metodunun olmaması yanında zaten kendisinin de bu geleneği sürdürme eğiliminde olmadığı gözlenmektedir. Fakat medrese usulü bir eğitim gördüğü bilinmektedir (Öztürk, Yaşar Nuri, Mülâkat, Mayıs 15, 2015). Çevresinde istekli olan birkaç öğrenci dışında Cansız'ın yoğun bir programla eğitim verdiği veya icazet verdiği kimse bulunmamaktadır (Günaydın, 2007: 94). Bu anlamda Cansız'ın bir hedefinin olmamasında kendisinin halk tarafından anlaşılmadığı şeklinde bir psikolojiye sahip olması önemli bir etken olsa gerektir. Nitekim sosyal çevresiyle bu anlayışıyla tartışmalara girmemesi bu durumu açıklar niteliktedir. Ayrıca sürekli kitap okuması, ilimle meşgul olması, bu tür faaliyetler içerisinde bulunmasını engellemiş olabileceği göz önüne alınmalıdır.

Of-Çaykara bölgesinde yetişen İslâm âlimlerinin yaşantılarına bakıldığında Kur'ân'ın emir ve yasakları çerçevesinde bir yaşam tarzı sürdürdükleri göze çarpmaktadır. Günlük konuşmalarında bile dini referanslara vurgu yapılması bunun göstergesidir. Cansız açısından düşünülecek olursa, kendisinin dini ritüelleri yerine getirmede bir takım eksiklikleri olsa da inanç noktasında, dinin yozlaştırılmaması ve dinin araç olarak kullanılmaması hususunda özenli bir dini kişilik olduğu görülmektedir. Bu anlamda

bölge İslâm âlimlerinin dini yaşama noktasında hassas karakterler olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada problem olarak ele aldığımız dini kişilikler açısından dikkat çeken bir nokta da sahip oldukları ilim çeşitliliğidir. Temel İslâm bilimleri alanında bir takım yeterliliklere sahip olmaları yanı sıra farklı ilim dalları hakkında da bilgi sahibi olmaları dikkate değer bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Âşikkutlu'nun tıp alanında sahip olduğu malumat, terzilik mesleğini bilmesi ve birçok meslek hakkında bilgi sahibi olması bu durumu desteklemektedir. Hasan Râmi Yavuz'un da terzilik hakkında bilgi sahibi olduğu ve çeşitli ilim dallarına ait kitaplar okuduğu bilinmektedir. Cansız'ın ise her alana ait kitaplar okuduğu, felsefeye ve edebiyata karşı özel bir ilgisinin olduğu ve birçok tasavvufî şiiri ezberlediği bilinmektedir. Bu bakımdan bölgedeki İslâm âlimlerinin ilim alanları noktasında bir ayırım gözetmedikleri görülmektedir. Kur'ân öğretimi noktasında yoğunlaşmış olsalar da çeşitli ilim alanları ve mesleklere bir ilginin olduğu gözlenmektedir. Bu durum söz konusu dini kişiliklerin din anlayışlarının oluşmasında etkili olan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bireyin sosyalleşme sürecinde değişime sebebiyet veren çeşitli faktörler, din anlayışının oluşmasında önem arz etmektedir.

Aynı bölgede yetişmelerine karşın sahip oldukları bir takım niteliklerle gerek fikrî boyutta gerekse din anlayışı konusunda farklılaşmalar olsa da Of-Çaykara bölgesinde yetişen dinî kişiliklerin birbirlerine destek oldukları, görüş alışverişinde buldukları bilinmektedir. Bu minvalde Hasan Râmi Yavuz'un Mehmet Rüştü Âşikkutlu ile mektuplaştığı, ilim öğrenme noktasında yardımlaştığı, elde ettiğimiz verilerde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Âşikkutlu'nun Cansız ile sürekli görüştüğü, birbirleri hakkında övücü cümleler kurdukları ve Âşikkutlu'nun Mustafa Cansız'ın cenazesine katıldığı bilinmektedir. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere bölge içerisinde yetişen dinî profillerin arasında tam bir hoşgörünün hâkim olduğu görülmektedir. Din anlayışları arasındaki renk farklılıklarının, söz konusu dini kişilikler arasında herhangi bir probleme sebebiyet vermediği gözlenmektedir. Nitekim günümüzde dini meselelere dair farklı düşüncelere sahip insanlar birbirlerine dinden çıkma noktasına varacak nitelikte ithamlarda bulunabilmekte ve fikri anlamda bir savaş başlatabilmektedirler. Bu anlamda toplum tarafından rol model olarak görülen bu kişiliklerin hoşgörü çerçevesinde hareket etmeleri örneklik teşkil etmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan dinî kişilikler, aynı bölge içerisinde neşet etmeleri sebebiyle din anlayışı bakımından benzerlik göstermeleri doğal gözükmektedir. Fakat dar bir bölgede birbirlerine çok yakın mesafelerde olmaları ve medrese usulü bir eğitim görmelerine rağmen öne çıkan bir takım farklılıklar söz konusudur.

Bölgedeki dini kişiliklerin tümü için düşünülecek olursa tasavvufa yönelik farklı yaklaşımlar içerisinde oldukları gözlenmektedir. Nitekim Âşikkutlu'nun kendisine ait bir takım zikirlerin bulunduğu fakat herhangi bir tasavvufî eğilime sahip olmadığı bilinmektedir. Cansız'ın ise tasavvufî şiirleri ezberlemesi ve bu bakımdan bir ilgisinin

bulunması yanında özellikle belli bir dönemden sonra tasavvufun asıl çizgisinden çıktığı ve dini yozlaştırdığı kanaatinde olduğu gözlenmektedir. Ayrıca İslâm içerisinde tarikatçılığın olmadığı düşüncesiyle karşı çıktığı ve hatta bu konuda Âşikkutlu'dandestek beklediği bilinmektedir (Günaydın, 2007: 147-148). Hasan Râmi Yavuz ise diğer dini kişiliklerin aksine tasavvufi eğilimlere sahip bir profil olarak karşımıza çıkmaktadır. Yavuz'un tasavvuf yolu olarak Nakşibendî olmakla birlikte aynı bölgede yaşamış Hacı Ferhat Efendi olarak bilinen şahsa müntesip olduğu bilinmektedir. Fakat Yavuz'un ilmî yönünün tasavvufi yönüne göre daha ağır bastığı da söylenmektedir (Yavuz, 2007: 18). Bölgenin kör bir noktada olması, iletişimin ve teknolojik imkânların sınırlı olması gibi etkenler göz önüne alındığında tasavvufi yaklaşımların bu kadar farklılık göstermesi dikkat çekicidir. Bu durum, dinî kişiliklerin beslendikleri kaynakların farklı olduğunu göstermektedir. Nitekim bu farklılık Âşikkutlu ve Yavuz açısından tasavvufi meselelerde kendini gösterirken Cansız'ın din anlayışındaki farklılık daha belirgindir. Ayrıca din anlayışlarında görülen farklılıklar bakımından Of-Çaykara bölgesinde yetişen İslâm âlimlerinin, özerk bir inanca sahip oldukları gözlenmektedir.

Bölgedeki İslâm âlimleri içerisinde irdelenmesi gereken bir alan olarak siyasete bakışları ele alınmalıdır. Nitekim din ve siyasetin etkileşiminde siyasetçiler ve dini liderler en önemli unsurlar olarak görülmektedir. Ayrıca sosyolojik olarak din ve siyasetin birbiriyle ilişkili olması, dini kişiliklerin din anlayışlarını ortaya koyma açısından önemlidir. Elde ettiğimiz veriler ışığında Mehmet Rüstü Âşikkutlu ve Hasan Râmi Yavuz'un herhangi bir partiyi desteklediği, övdüğü veya bu konuda insanlarla tartıştığı bilinmemektedir. Siyaset hakkında her zaman nötr konuşmalar gerçekleştirerek dini hizmetlerde bulunan kişiliklerin siyasetten uzak durması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Nitekim siyasetin içerisinde olmamaları her görüşten insanın kendilerine karşı sevgi göstermeleri ve saygı duymalarıyla sonuçlanmıştır. Bu sayede herkese hitap etme şansı yakalamışlardır. Dolayısıyla Âşikkutlu'nun ve Yavuz'un siyasete mesafeli durmaları, hangi partiye oy vereceğini bile söylememeleri sosyolojik bir strateji olarak kendini göstermektedir. Cansız'ın siyasete karşı tutumu da diğer dini kişiliklerden farklı bir boyutta kendini göstermektedir. Cansız siyasî görüşünü açıklamada hayatının hiçbir döneminde tereddüt göstermemiştir. Fakat kendisinin siyasi bir renginin olması yanında sohbetlerinde asla siyasi konular üzerinde durmadığı gözlenmektedir. Bu durum, Cansız'ın söz konusu iki kurumu ayrı tuttuğunu göstermektedir.

Kılık kıyafet noktasında da Of-Çaykara bölgesi İslâm âlimleri içerisinde bir benzerlik söz konusu değildir. Nitekim dönem itibarıyla herkesin zihninde fiziksel olarak belli bir giyim kuşam tarzı olmasına karşın çalışmada ele aldığımız dini kişilikler açısından belli bir tarzın olmadığı gözlenmektedir. Âşikkutlu'nun giyim kuşamına bakıldığında genellikle sade bir şekilde kumaş pantolon ve ceket giydiği görülmekle birlikte dönemin şartları gereği bazen şapka taktığı ve uzun denemeyecek derecede sakalının olduğu da bilinmektedir. Kur'an öğretiminin kesintiye uğramaması adına bir

takım detay kabul edilebilecek davranışları terkettiği gözlenmektedir. Hasan Râmi Yavuz'un giyim şekline baktığımızda daha çok tasavvufî öğelerin ağırlıklı olduğu bir giyim tarzı kendini belli etmektedir. Genelde cübbeli ve sarıklı bir şekilde gezdiği ve çok uzun sayılmayacak derecede sakallarının olduğu görülmektedir (Yavuz, t.y: 329). Cansız'ın giyimi ise Âşikkutlu ve Yavuz'dan tamamen farklı olarak takım elbiseli, kravatlı ve sakalsız bir tarz olarak kendini göstermektedir. Hayatının hiçbir döneminde farklı bir giyim tarzına rastlanmamaktadır. Aynı kültür içerisinde üç dini kişiliğinde farklı giyim tarzlarına sahip olmaları onlardaki özerkliği gösterir niteliktedir. Ayrıca kendi düşünce sistemlerine göre hayatlarını devam ettirdikleri de gözlenmektedir. Nitekim reformist niteliğe sahip olan karizmatik liderlerde bu özelliklerin varlığı söz konusudur. Sonuç olarak Of-Çaykara bölgesi İslâm âlimlerinin bahsedilen konularda farklı yaklaşımlara sahip olduğu ve bu farklılıkların onların beslendiği kaynaklardan ve özerk yapılarından ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

4. Bölge İslâm Âlimlerinin Sosyo-Kültürel Yapıya Etkileri

Toplum içerisinde din, sosyo-kültürel yapının tamamına etki eden bir konumda yer almaktadır. Bu etki, kültür içerisinde mimari, sanat, halk oyunları ve hatta yemek çeşitlerinde bile kendini göstermektedir. Dinin sosyal hayattaki etkinliği toplumdan topluma değişmekle birlikte sonuç olarak kaçınılmaz bir etkileşim söz konusudur. Diğer yandan, dinin toplum içerisindeki muhafazakâr ve yaratıcı fonksiyonları, ilk bakışta birbirleri ile çelişki içerisinde görünseler bile, aslında her ikisinin de toplumu dinamik bir şekilde ayakta tutma amacı güttüğü anlaşılmaktadır (Günay, 2011:541).

76

Dinlerin toplumsal hayatta edindiği bu konum, dinî kişilikler aracılığıyla sağlanmaktadır. Nitekim dinî kişilikler, temsil ettikleri din kurumu açısından rol model olarak kendilerini göstermektedirler. İslâm dini açısından din hizmetlerini yürüten kişilere “hademe-i hayrat”, yani hayrın hizmetkârları denilerek insanların hayrına ve mutluluğuna vesile olan kişiler şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim bu görev tarihin her döneminde bir kamu hizmeti olarak yerine getirilmiştir.

Of-Çaykara bölgesi içerisinde ele aldığımız dinî kişiliklerin yaşadıkları bölgelere bakıldığında hala etkilerinin devam ettiğini görmek mümkündür. Nitekim Âşikkutlu'nun yaşadığı ve eğitim-öğretim faaliyetlerini devam ettirdiği beldede eski canlılığı kadar olmasa da dini hizmetlerin devamı sağlanmaktadır. Aynı şekilde Hasan Râmi Yavuz'un yaşadığı bölgede ve değişik yerlerde de dini faaliyetler devam etmektedir. Dolayısıyla karizmatik lider olarak tanımlayabileceğimiz bu kişiliklerin etkilerinin devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu devamlılığın giderek azaldığını da söylemek gerekmektedir ki bu durum sosyolojik açıdan gayet doğal gözükmektedir. Nitekim eski devamlılığın olmamasını “karizmanın rutinleşmesi” şeklinde ifade etmek mümkündür. Karizmatik şahsiyeti görmeyen, karizmatik hareketin başlangıcında yer ve rol almayan yeni nesiller türeyince değişimin olmaması mümkün

değildir (Çiftçi, 2012: 83).

Mustafa Cansız'ın yaşadığı dönem içerisinde fikrî anlamda reformist bir niteliğe sahip olması sebebiyle yaşadığı bölgede anlaşılammış bir dinî kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların kendisine “deli hoca” şeklinde yakıştırmalar yapmaları onun toplum tarafından anlaşılmadığının delili olarak görülmektedir (Şirin, Mükerrerem, Mülâkat, Mayıs 5, 2015). Fakat Cansız hakkındaki bu yaklaşım, bazı kesimlerle sınırlıdır. Nitekim kültürlü, samimi, din sömürsünden uzak, dini bilimle kucaklaştırmayı esas alan çevrelerin Cansız'a büyük değer verdiği, onun çevresinde pervane gibi döndükleri, Diyanet bünyesinde müfettişlik ve resmî vaizlik gibi görevler icra etmesinin bunun göstergesi olduğu ifade edilmektedir (Öztürk, Yaşar Nuri, Mülâkat, Mayıs 15, 2015). Dolayısıyla yaşadığı dönemde ve günümüzde sosyo-kültürel yapıda bıraktığı iz, fikri anlamda kendini göstermektedir. İlahiyat sahasında fikir ve görüşleriyle dikkat çeken bir kişilik olan Yaşar Nuri Öztürk, Cansız'ın kendisini yetiştiren hocaların başında geldiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan Öztürk, Cansız hakkında sahip olduğu birikimin kaynağı olduğunu söyleyerek emeğinin büyük olduğunu ifade etmektedir (Öztürk, Yaşar Nuri, Mayıs 15, 2015). Dolayısıyla sahip olduğu din anlayışı bakımından bugün Türkiye'de farklı bir din anlayışı ortaya koyan Öztürk'ün din anlayışının kaynağı olarak Cansız'ı işaret etmek yerinde olacaktır. Sonuç olarak Cansız'ın toplum üzerinde etkilerini görmek mümkündür.

Of-Çaykara bölgesi açısından düşünülecek olursa bölgenin hâlâ bir âlim membaı olarak görülmesinde ele aldığımız dini kişiliklerin etkisi belirgindir. Nitekim bugün Türkiye'de dini hizmetlerin varlığı söz konusu olduğunda akla gelen ilk yerlerden birisi Of-Çaykara bölgesi olmaktadır. Of-Çaykara bölgesinin böyle bir şöhrete sahip olmasında ele aldığımız dini kişiliklerin din anlayışı ve eğitim öğretim faaliyetlerinin önemli bir payı vardır. Bölgenin bu şekilde bir imajın mevcudiyeti, sosyo-kültürel yapı üzerinde hala etkilidir. Nitekim Of-Çaykara bölgesinde herhangi bir olumsuzluk söz konusu olduğunda bölgenin sahip olduğu misyona vurgu yapılarak olumsuzlukların minimum seviyeye indirgenmesi sağlanmaktadır. Örneğin Âşikkutlu'nun yaşadığı çevrede bugün halâ kağıt veya taş oyunlarının oynandığı kahveler mevcut değildir. Bu oyunların kahvelerde icrâ edilmesi, Âşikkutlu'ya ve onu yaşadığı topraklara saygısızlık olarak görülmektedir. Bu bağlamda bölge üzerinde Âşikkutlu'nun sahip olduğu din anlayışının topluma yansımalarının tam anlamıyla sönmenin gerçekleşmediği görülmektedir. Bu durum ele aldığımız diğer dini kişilikler için de söz konusudur. Dolayısıyla bölgedeki İslâm âlimlerinin sosyo-kültürel yapı üzerindeki etkilerinin halâ devam ettiğini söylemek mümkündür.

5. Bir Tipoloji Denemesi: Modernist, Gelenekçi, Devrimci

Modern veya modernleşme yolundaki toplumlar, dini hayatın geleneksel biçimleri üzerinde aşındırıcı etkiler yapmasına ve dini kurumların etki alanlarının

daralmasına sebebiyet vermesine karşın kültürün varoluşsal soruları kaçınılmaz olarak varlığını sürdürmektedir (Küçükcan, 2005: 114). 20. Yüzyıl itibariyle modernleşme çabasındaki Türkiye’de ifade edilen süreç başlayarak varoluşsal soru ortaya çıkmış ve bunun sonucu olarak farklı din anlayışları meydana gelmiştir. Nitekim 1940’lardan sonra Türkiye’de dinin yeniden doğuşunun ele alındığı bilinmektedir (Mardin, 2011: 83). Ayrıca modernleşme antropolojik anlamda tek boyutlu olmayıp zihniyette bir değişimi ifade etmektedir (Türkdoğan, 2002: 202). Bu yönüyle şekilsel bir takım değişimleri ifade etmemektedir.

Cumhuriyet döneminde modernleşme bağlamında meydana gelen toplumsal değişim, toplumun her kesiminde bir farklılaşma meydana getirmiştir ki bunu din âlimleri üzerinde görmek mümkündür. Nitekim Cumhuriyet öncesinde din anlayışı bakımından daha az farklılıklar mevcutken Cumhuriyet sonrasında çok sayıda bir tipolojiyle karşı karşıya kalınmıştır. Of-Çaykara bölgesinde de makro bağlamda Türkiye’de mevcut din anlayışlarının mikro toplum içerisindeki örnekleri olan modernist, gelenekçi ve reformist tipolojiler ön plana çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan dini kişiliklere bakıldığında hepsinin de dar bir bölge içerisinde bulunduğu, birbirleriyle sosyal ilişkilerinin yoğun olduğu, ilmî ve fikrî bağlamda birbirlerinden yararlandıkları gözlenmektedir. Nitekim birbirlerine yazdıkları mektuplar, sosyal faaliyetler ve birbirleri hakkında ifade ettikleri konuşmalar, aralarındaki sosyal ilişkinin boyutunu göstermektedir. Fakat sosyolojik olarak ele alındığında Of-Çaykara bölgesindeki dini kişilikler, aynı sosyal ortam içerisinde bulunmalarına ve birbirleriyle ilişkilerini devam ettirmelerine rağmen farklı din anlayışlarına sahip oldukları görülmektedir.

78

Modernleşme kavramını çok çeşitli şekillerde tanımlama imkânıyla birlikte bu kavramdaki anlam yelpazesi oldukça geniş ve kastedilen şeyler; içeriği ve ileriye dönük olarak umulan, beklenen özellikler bakımından farklılıklar arz etmektedir (Yaka, 2011: 267). Tanımlamaların çeşitliliği ve kapsamı yanı sıra modernleşme, değişime ve yenileşmeye açıklığı ifade etmektedir (Şahingeri, 2006: 123). Ayrıca ilerleme ve kalkınma kavramları modernleşmeyi ifade etmek bakımından önemlidir (Akgül, 2012: 182). Bu bağlamda modernleşmenin değişim ve yenileşmenin çağa uygun ve geçmişin özüne sadık kalınarak gerçekleşmesi zorunluluğu önem arz etmektedir. Aksi takdirde herhangi bir sistemin özünden taviz vererek değişmesi, o sistemin modernleşmesi olmayıp evrimleşerek başka bir hal alması demektir.

Çalışmada ele alınan dini kişiliklerden Mehmet Rüştü Âşıkcutlu’nun din anlayışına bakıldığında değişime ve yenilenmeye açıklığı ifade eden bir modernist tutum göze çarpmaktadır. Nitekim çalışmanın önceki kısımlarında ifade edilen şapka inkılâbı karşısındaki tutumu, câminin bir kısmına mahsûlün dökülmesine izin vermesi, bir takım yanlış dini geleneklere karşı çıkışı, söz konusu modernist tavrını

göstermektedir. Dolayısıyla Âşikkutlu'nun bölge içerisinde modernist bir dini kişilik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca kendisinin inanç ve ibadet konularında oldukça hassas olmakla birlikte itikâdi konularda yorum getirmekten kaçındığı gözlenmektedir. Bu anlamda Âşikkutlu'nun modernist tutumunu dinin özüne ve temel dinamiklerini değiştirme ve yeni bir boyut kazandırma eğilimi veya geçmişten gelen her şeye karşı olma şeklinde anlamak yanlış olacaktır.

İslâmiyet'in dinamik hukuk yapısı içinde “zamanın değişmesi ile hükümlerin değişebileceği” kuralına binâen değişen sosyal şartlar ve yaşantılar insanlara yeni davranışlar kazandırmaktadır. Bu değişim eskiyi silip süpürme olmayıp değişen dönüşen topluma uyarılma ve değişen ihtiyaçlara cevap vermesi şeklinde anlaşılmalıdır. Bu bağlamda Âşikkutlu'nun modernistliğini İslâm esaslarını muhafaza suretiyle teceddüd yoluna gitme şeklinde ele almak gerekmektedir.

Gelenek de modernleşme gibi gerek tanımlama gerekse kapsamı konusunda çeşitlilik gösteren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelenek toplumda değerler ve kurumların en ağır değişen ve eski toplum devirlerini yenilerine bağlamaya yarayan sosyal miras olarak tanımlanmaktadır (Ülken, 1969: 115). Geleneklerin yaşattığı toplum kurallarının, herhangi bir erk tarafından veya demokratik bir oluşum tarafından tespit edilmesi mümkün değildir. Gelenekün gücü tamamıyla yaşantıların sosyal bütünlük içinde süreklilik kazanmış olması ile açıklanabilir. Toplumlar, genellikle inançtan ve dinden gelen değerlerini bu şekilde ortak tutum ve tavırlarla yaşatırlar ve onları nesilden nesile aktarırlar (Cebeci,1996: 76). Dolayısıyla geleneği toplumun bir ürünü olarak görmek yerinde olacaktır.

İslâm dini açısından düşünülecek olursa tasavvuf, özünü dini temellere dayandırsa da Hz. Muhammed'in yaşamında bir ekol olarak yer almadığı görülür. Dolayısıyla tasavvuf geleneği daha sonraki toplumlar tarafından oluşturulmuş bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda gerek tasavvuf ehli olması, gerekse sosyal hayatta takındığı tavır itibarıyla Hasan Râmi Yavuz'un gelenekçi bir anlayış içerisinde olduğunu söylememiz mümkündür. Nitekim kendisi tasavvufî anlayışa sahip bir sûfi olmakla birlikte ilim tahsil ettiği hocalarından hareketle bu geleneğe sahip çıktığı bilinmektedir. Bu bakımdan bir geleneğin temsilcisi olduğu görülmektedir. Fakat Yavuz'un geleneğe bağlı olmasını, yanlışlığı test edilmeden hayata taşınan, tabulaşmış ve kutsallaşmış bir miras olarak algıladığı şeklinde değerlendirmemek gerekir. Yavuz daha çok geleneği fikri anlamda yararlanma ve değişen zamanla geleneğin özünü koruyarak yeniden üretme yoluna gitmiştir.

Reform kelimesi yanlışları, eksiklikleri gidererek daha iyi yapmak, düzeltmek, iyileştirmek, bozulmamış ilk durumuna getirmek gibi anlamlara gelmektedir (Atay, 2002: 2). Dinler tarihine bakıldığında köklü reformların din tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. İslâm toplumlarında da herhangi bir alanda, idarede, siyasette, ilimde ve

ilmin bütün dallarında bir ilerlemeden veya gelişmeden söz edilebilmesi için dinde reformun şart olduğu görüşünün muteber olduğu görülmektedir (Atay,2002: 15). Bu kapsamda reform gelişmenin, ilerlemenin ön koşulu olarak görülmesi nedeniyle çalışmada ele alınan dini kişiliklerden Mustafa Cansız'ın da reformist bir din anlayışına sahip olduğu tespit edilmiştir. Kendisi yaşamı boyunca dine sonradan dâhil edilmiş bir takım uygulamaların ayıklanması, dinin yozlaştırılmasının önüne geçilmesi, Kur'ân'ın insan hayatında daha aktif bir şekilde yer alması konusunda reformist bir rol üstlenmiştir. Dönem itibariyle söz konusu tavrıyla tepkiler alan Cansız, reformist yapısından taviz vermeyerek toplumda var olan yanlış din anlayışına vurgu yapmıştır. Ayrıca dini insanlara yanlış anlattığını düşündüğü din adamlarına da tepki göstermiştir. Dolayısıyla Cansız'ın makro toplumsal yapı içerisinde Cumhuriyet dönemi reformist din âlimi profiline örnek teşkil ettiği ifade edilebilir.

Sonuç

Cumhuriyet dönemi, toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin çok hızlı bir şekilde gerçekleştiği bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla toplumsal değişimin köklü bir şekilde gerçekleştirilmesi ve ani bir şekilde meydana gelmesi her alanda farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Ayrıca söz konusu inkılâpların âni bir şekilde gerçekleşmesi, sosyal tabakalardaki değişimlerin zamana yayılan bir zaman dilimi içerisinde kendisini belli etmesine sebebiyet vermiştir. Yapılan değişimlerden etkilenen birçok sosyal kurumun yanı sıra din kurumu, kendisine yönelik bir kast olması sebebiyle en fazla etkilenen kurumların başında gelmektedir. Mikro toplumsal yapı bağlamında ele aldığımız Of-Çaykara bölgesi içerisinde ilim öğrenme ve âlim yetiştirme konusunda bir geleneğin varlığı söz konusudur. Bu geleneğin temsilcileri olarak ele alınan dini kişiliklere bakıldığında geleneğe ait bir takım nitelikler kendini göstermektedir. Ayrıca söz konusu dini kişiliklerden hareketle Türkiye'de mevcut din âlimlerinin genel din anlayışlarına ulaşmamız mümkün görünmektedir. Nitekim bölge içerisinde görülen din anlayışları genel perspektifte Cumhuriyet Türkiye'sinde mevcut din adamı tutumlarına örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda modernist, gelenekçi ve reformist olmak üzere üç farklı tipoloji karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada irdelenen dini kişiliklerin sosyal hayat içerisindeki konumlarına bakıldığında toplum içerisindeki etkilerinin halâ devam ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim bölgedeki Kur'an Kursu sayısının yakın çevre içerisindeki farklı üstünlüğü, Kur'an hizmetlerini devam ettirme noktasındaki geleneğin devam ettirilmesi gibi etmenler söz konusu dinî kişiliklerin toplum içerisindeki etkinliklerine işaret etmektedir.

Kaynakça

AKYÜZ, Niyazi (2012), “*Kültür ve Din*”, AKYÜZ, Niyazi, ÇAPÇIOĞLU İhsan (ed), *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

ALBAYRAK, Hâşim (2008), *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*, İstanbul, Sahhaflar Kitap Sarayı.

CEBECİ, Suat (2005), *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Ankara, Akçağ Yayınları.

ÇETİN, Ensar (2012), *Akademik Dini Bilgi ve Toplum*, İstanbul, Rağbet Yayınları.

ÇİFTÇİ, Adil (2012), *Sosyolojiye Giriş ya da Bir Özgürlük Tarzına Çağrı*, Ankara, Ankamat Matbaacılık İvedik.

DEMİR, Ahmet İshak (2004), *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslâm’a Bakışı*, İstanbul, Ensar Neşriyat.

GENCER, Bedri (2012), *İslâm’da Modernleşme*, Ankara, Doğu Batı Yayınları.

GÜNAY, Ünver (2011), *Din Sosyolojisi*, İstanbul, İnsan Yayınları.

KARAKAŞ, Ömer (2014), “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Yönetimin Din Görevlilerinden Beklentileri ve Din Görevlilerinin İnkılaplar Karşısındaki Tutumu”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (3).

KURTKAN, Âmiran (1974), *Genel Sosyoloji*, İstanbul, Fakülteler Matbaası.

KÜÇÜKCAN, Talip (2005), “Modernleşme ve Sekülerleşme Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 13, 109-128.

MARDİN, Şerif (2010), “Siyasal ve Sosyal Bilimler”, (Der: Mümtaz’erTürköne, Tuncay Önder), İstanbul, İletişim Yayınları.

MARDİN, Şerif (2010), “Türkiye’de Din ve Siyaset”, (Der: Mümtaz’erTürköne, Tuncay Önder), İstanbul, İletişim Yayınları.

MARDİN, Şerif (2011), “Türkiye İslâm ve Sekülerizm” (Çev: Elçin Gen, Murat Bozlu Olcay), İstanbul, İletişim Yayıncılık.

ÖZBOLAT, Abdullah (2012), “Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili”, *TurkishStudies*, 7 (4).

ŞAHİNGERİ AYDIN (2006), *Modernizm ve İslâmiyetin Kadın Anlayışlarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRKDOĞAN, Orhan (2002), *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, İstanbul, Çamlıca Yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1969), *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul, MEB Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları.

YAKA, Aydın (2011), “Sosyal Değişme Türk Modernleşmesi”, İstanbul, Gündoğan Yayınları.